

КОМУНИКАТИВНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИ РАКУРСИ НА СРЕЩАТА С ДРУГИЯ В ТВОРЧЕСТВОТО НА ОЛГА ТОКАРЧУК

Димитрина Хамзе

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме: Целта на изследването е да открие сцеплението между комуникативните и психологическите ресурси на субекта и техните светлосенки, които играят водеща роля при срещите с Другия в някои от произведенията на Олга Токарчук. Използваните методи са: когнитивно-психологическият, сравнителният и аналитично-прогностичният. Резултатите от изследването са: главно условие за успешна комуникация и разбиране с Другия е схващането на комуникацията не като лично притежание, а като всеобщо достояние; плодотворната комуникация с Другия зависи от степента на осъзнатост на субекта; психичните пространства на комуникантите са съвместими благодарение на съзнанието за относителността на собствения Аз и на Аза на Другия; комуникацията с Другия е винаги изпитание, защото дискурсът е единственото средство, чрез което Другият може да изрази желанието си, следователно то никога не е очевидно; присъствието на Другия надхвърля самия език и носи най-дълбокия етичен опит. съпричастният към историята на Другия преобразява себе си и Сам става друг; Другият е ценност, която ни предлага стратегия за собственото ни усъвършенстване; срещата с нестандартната Другост разширява нашата идентичност, трансцендира я и ни подтиква да преосмислим отношенията помежду ни. **Ключови думи:** комуникация; психология; Другият; среща; трансценденция

ВЪВЕДЕНИЕ

Избраната за проучване проблематика в творчеството на Олга Токарчук, с фокус комуникацията с Другия в психологическа перспектива, досега не е изследвана. С настоящото изследване се прави опит да се хвърли светлина върху спецификите на общуването с Другия, отразяващи нашите дълбоки, предимно неосъзнати нужди, върху възможностите за доразгръщане на собствената ни идентичност и за нейната трансценденция, както и върху необходимостта от осъзнаване на ценностния статут на Другия и перспективата за взаимното ни усъвършенстване.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Методите, с помощта на които е проведено изследването, са: когнитивно-психологическият, сравнителният и аналитично-прогностичният.

РЕЗУЛТАТИ

По думите на Ричли Крейпо комуникацията е най-отличителното от всички свойства на човешкото поведение и служи като фундамент на крайно сложните начини на живот, съществуващи във всички човешки групи (Спаро 2000, р. 186).

Осъществено изследване върху произведения на Олга Токарчук довежда до ценни резултати, свързани с ефектите и перспективите на общуването с Другия:

1) Устройството на човешката психика има комуникативна функция. Битието на субекта е низ от комуникативни срещи както с Другия като друг, така и с Другия като себе си, които жалонират психиката му.

2) Благодарение на срещите с Другия, в произведенията си О. Токарчук проследява развойната траектория на личността, която води до трансформация.

3) Комуникацията е сложен процес, в който се преплитат ковергентни и дивергентни енергии; психичната динамика на индивидите и тяхната лична история пораждаат напрежение и противоречиви нагласи в общуването, тъй като комуникантите взаимно се възприемат едновременно като чужди и сродни души.

4) Срещата с Другия е възможност за по-дълбоко опознаване на самия себе си чрез Другия, за откриване и осъзнаване на Другостта в своето психично поле, за разширяване на собствената идентичност, за трансцендиране на Аза и в крайна сметка за подобряване на интерперсоналната комуникация.

В хода на изследването са използвани определени наблюдения на Р. Крейпо, К.-Г. Юнг, Д. Хол, А. Пайджинска, Р. Стаматов, С. Атанасов, Ю. Тишнер, намерили място в техните научни трудове.

ИЗВОДИ

1) Срещата с Другия, комуникацията с него прилича на метафизичен акт, който разкрива значимостта на Другия и помага да прогледнеш за собствената си истина.

2) Емпатията и съпричастността към Другия означава поемане на отговорност за него, а това е висш израз на свободата като синоним на човечност. Отговорността е в състояние да реши проблема с недостига на човечност.

3) Срещата с нестандартната Другост разширява хоризонтите ни, променя ракурса на концептуализация и категоризация на света, разкрива нови, непознати дотогава негови взаимовръзки и измерения, а това ни помага да открием нови страни на собствената си личност.

4) Когато личността участва в срещата с Другия с цялата си опитност и с цялото богатство на своята уникалност, винаги ще намери верния път към душевността на Другия.

Комуникацията като универсален антропологичен модел за съвместно съществуване с Другия „Трудното раждане“ на комуникацията

Комуникацията е интегративна съвкупност от множество езикови и извънезикови фактори, които действат в синергетичен ансамбъл и които перманентно я захранват и поддържат. Тя е изключително сложен и неудовлетворите-

лен процес, тъй като човешките когнитивни ресурси и способности са крайно недостатъчни да обхванат света в неговото необозримо богатство и цялост. Перцептивните възможности на субекта са твърде скромни – фрагментират по необходимост. Субектът е двойно фрустриран – първо, от невъзможността да обгърне света, второ, от невъзможността чрез фрагмента да стигне до цялото. Не е невъзможно това да стане по абстрактен път, но тогава субектът трябва да е достигнал висока степен на личностно развитие и да е преминал през серия от трансформации, т.е. през „деветте кръга на ада“ като безценна опитност, през тежък инициационен цикъл. Всъщност субектът е тройно ограничен: от недостига на когнитивния си потенциал, от динамиката и личната (травматичната) история на собствената си психика, от ограниченията на езика и несъразмерността на езиковия капацитет с „огромността“ на психичната вселена на човека и нейната тайнственост. Не е лесно от парчета да се слобии цялото, да се композира панорамна перспектива, да се възстанови кохерентното единство в перцептивен план. Понякога това е възможно, но се удава на малцина.

Комуникацията в литературния текст изглежда по-различно – писмената форма дава възможност за по-пълнен и проникновен изказ, а дуетът Автор – Читател въвежда нов комуникативен поток, който се разклонява многопосочно, обслужвайки няколко комуникативни сектора: Авторът иницира диалога на Читателя с персонажите; иницира диалога между него и себе си; въз основа на срещите чрез художествения текст иницира диалога на Читателя със субектите, които той среща в живота си извън произведението; иницира реверсивния диалог на Читателя със себе си, след като той (Читателят) е изминал пътя дотук. Целият този комуникативен кръговрат е извънредно благотворен за интеракцията с Другия.

Съдействието на психологията

Колкото по-осъзнат е субектът, толкова по-естествена и плодотворна е неговата комуникация с Другия. Степента на осъзнаване зависи от разбирането за непредвидимата динамика на човешката психика. Карл-Густав Юнг констатира следното: „Психиката е част от най-съкровената тайна на живота и тя притежава своя собствена специфична структура и форма като всеки организъм“ (Jung 1993, р. 230). Ако човек си даваше сметка за флукуативната структура на Аза, нямаше да има постоянните претенции, че е недоразбран. Джеймс Хол установява, че в своята относителност Азът не приема никакво състояние на Аза за фиксирано и затова не е уместно да се говори за правилни или погрешни избори на будния Аз. С изключение на много широки законови и етически граници, изборите на будния Аз повлияват само подредбата на собствения му свят, който не е „правилен или неправилен“ или „автентичен или неавтентичен“ (Holl 2005, р. 148). Относителността на Аза влиза във връзка с други структури на психиката, като Сянка (1) и Персона (2). Това показва как будният Аз може да бъде повлиян чрез действие на части от психиката, които той не познава (Holl 2005, р. 148).

Съзнанието за относителността на собствения Аз предполага разбиране за относителността на Аза на Другия и това разбиране прави съвместими психичните орбити на комуникантите.

Срещата с Другия

Представата за другостта и за комуникативния Друг не ни е чужда, тъй като, когато говорим на самите себе си, разбираме, че в един човек се съдържат сякаш две личности, едната от които може да налага волята си на другата или пък нещо да я посъветва, да ѝ съобщи и т.н. Нещо повече, Анна Пайджинска забелязва, че ние нерядко се обръщаме с думи към животни или предмети, които в такива ситуации се възприемат антропоморфно (Pajdzińska 2003, p. 158).

Да разбираш как говорят другите хора и най-вече защо говорят така, означава да извършиш огромен скок над пропастта в общуването и гигантска крачка в самата основа на комуникацията.

Според Румен Стаматов общуването е „не-вещно-отношение-към-другия“, отношение, в което единият дарява с признание Другия, оставайки при неговата Другост, без да разрушава тази Другост (Stamatov 2003, p. 348). В общуването личността участва цялостно, с дух и тяло, с ум и разум, съзнателно и подсъзнателно, с целия опит и богатство на своята неповторимост.

Стоян Атанасов казва, че потопеният в историята на другите преобразява себе си и сам става друг (Atanasov 2010, p. 18).

Юзеф Тишнер стига до убеждението, че всеки човек има задължението да уважи личните, интимни истини на Другия, а тези истини са почти невъзможни за артикулация, те са почти непредаваеми. Те по-скоро трябва да се усетят, да се изживеят като съучастие в най-дълбоката тревога на Другия (Tischner 2017b, pp. 117 – 118).

Другият е ценност, отворена за ценности (Tischner 2017a, p. 47).

Контактът с Другия в художественото пространство на Олга Токарчук **Психологическото предизвикателство на срещата с патологичния Друг**

В разказа „Че Гевара“ от сборника „Музика от много барабани“ („Gra na wielu bębenkach“) О. Токарчук в ролята на разказвач споделя част от опита си като психолог. В рамките на стажа ѝ по време на следването на нейните грижи са поверени няколко възрастни пациенти. Срещата с нестандартната Другост разширява нейния кръгозор, измества перспективата на световъзприемането, разкрива ѝ нови хоризонти, нови взаимовръзки и измерения на света. Благодарение на срещите с Другия нараторката вижда нови, непознати дотогава страни на собствената си личност. Тези срещи са важен етап от собствената индивидуация (3). Като психолог, О. Токарчук трябва да помага в лечението на пациентите, но и те ѝ помагат да се вгледа в себе си, да се опознае по-добре и да открие нови неща за себе си. Нещо повече, пациентите на нараторката, които тя се опитва да спаси, са и нейните избавители:

Моите пациенти бяха моите спасители; освобождаваха ме. Отдалече, от Прага (4), ми даваха индулгенция, която като писмо от ангел летеше през Висла над града и кацаше на главата ми на Ставки. Пламъче от Свети дух. Бях избрана. (Tokarczuk 2006, p. 157)

Думите, с които наричаме някои хора „луди“ и „умопобъркани“, на нея

най-много ѝ харесват, защото звучат идилично и свойски, сякаш с тези думи се връщаме към изворите си, към лена, памука и простия черен хляб, в тях не се долавя измама, няма пустословие [...]

(Tokarczuk 2006, p. 158)

Нараторката е убедена, че дългът на психолозите е да бъдат с тях, да вярват, че им помагат, макар да не знаят точно как. Лудостта не е нещо лошо, тя е особен вид адаптация към света.

Една от пациентките на разказвачката е г-жа Ана. Тя страда от хронично безсъние – не може да заспи. Но вярва, че нейният сън е спасителен за света.

Онтологията на Ана беше следната: тя вярваше, че спасява света. Че докато тя спи, светът – вече поизпортен, разхалтен, изхабен – се възстановява. Спейки, спасява всичко от смърт. [...]

(Tokarczuk 2006, pp. 170 – 171, 174)

Друг пациент на нараторката е мъж на име Че Гевара – той си е избрал името. В пристъп на афект, обезумял от страх, стиска до бяло ръката ѝ. Нейният страх също ескалира, но въпреки това тя намира начин да успокои Че. Слага ръката си на рамото му, замества го с одеяло и го прегръща. Така овладява треската му и опитомява страха му. Но и нейният страх изчезва. Драмата на срещата между двамата довежда до резултат. Психоложката го приласкава като малко дете в леглото, за да смене взривяващото го напрежение. Така първоначалната асиметрия между нея и Другия се превръща в симетрия.

Гушках го, както се гушкат деца, и в това нямаше нищо неприлично, нищо против правилата, защото и двамата бяхме еднакво дребни, еднакво малки.

(Tokarczuk 2006, p. 174)

По този начин поглеждаш в душата на Другия, разбираш неговите основания и разширяваш собствената си идентичност.

Гравитация към свободния Друг

Анушка от „Бегуни“ има нормална работа и семейство – съпруг и болен син, за когото полага специални грижи. За монотонния си живот тя плаща висока цена. Психическият ѝ баланс е дълбоко нарушен. Нещо по-силно от нея я тласка към гарата дни наред, където я привлича като магнит една жена в дрипи, която живее там и разполага с цялата свобода на света. В нея Анушка открива нещо от собствената си идентичност. Като хипнотизирана започва да ѝ подражава, приема нейния начин на живот. За известно време заживява на гарата като бездомница, екзалтирана от своята Другост. Гарата става неин дом. Накрая е задържана от полицията и освободена с уговорката да се прибере вкъщи.

[...] с глава, подпряна на ръката си, се унасяше в кратка дрямка. Беше щастлива, защото в главата ѝ нямаше никаква мисъл, никаква грижа, никакви очаквания, нито надежди. Хубаво състояние.

(Tokarczuk 2019, p. 275) (Прев. мой – Д. Х.)

Отрупаната с парцали бездомна жена е за Анушка онзи Друг, който я кара да се чувства свободна, да усеща неповторимия и незабравим вкус на онази първична свобода, на онова изконно безгрижие, което сме познали единствено в майчиното лоно.

Когато двете жени се срещат, интуитивно влизат в един ритъм, в някакво безмълвно енергийно съзвучие, подобно на кръвно родство. Тази коритмичност е едновременно резултат и предвестник на общата им цел – постигането на Свободния Дух.

Трансценденция чрез „музиката“ на Другия

Музиката от много барабани може да бъде видяна като метафора на интеграцията на Другости, която ражда симфония, като чудесна възможност да се срещнем в ритъма на Единението с нашата/не наша Другост. Другият ти подарява възможността да извадиш от себе си непознатите си потенциални Другости, да ги активираш, да им се насладиш и чрез тях да се сродиш с далечния Друг.

Толкова беше разпускащо да бъда поне за малко някой друг [...]. Не е достатъчно да се премениш, да си смениш цвета на косата или да си сложиш сребърни халки в ноздрите и устните. [...] Трябва да зачеркнеш себе си. Да заспиваш никоя и да се будиш никоя. [...]

Никога не съм имала толкова пространство само за себе си, както тогава.

(Tokarczuk 2006, pp. 316 – 317)

Пречистващият „катаклизъм“ на музиката от барабаните разгръща Аза чрез магията на Другостта и предизвиква неговата трансценденция. А тя рефлектира върху света, променя и него. Тогава невъзможното става възможно – Азът постига абсолютната си идентичност.

Всеки от нас беше едно трескаво, неспокойно движение и попиваше ритъма отвън като нещо далеч по-важно от жалкото скимтене на собственото аз.

(Tokarczuk 2006, p. 313)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Когнитивната ограниченост на субекта, неуловимите движения на психиката му, комуникативната динамика и непредвидимост усложняват комуникацията с Другия. Несъвършенствата компенсират литературната комуникация, която обединява няколко трансмисионни канала: Автор – Персонаж, Читател – Персонаж, Автор – Читател, Читател – Автор. Тази комуникативна палитра обогатява и прави по-ефективно взаимодействието с Другия. В обикновената комуникация извън литературата субектът е обременен от несъразмерността на желанието си за изказ и средствата, с които разполага, за да го предаде. Това обаче, което прави съвместими психичните пространства на комуникантите, е съзнанието за относителността както на собствения Аз, така и на Аза на Другия. Вярата в истините на Другия е фундаментът в отношението към него. Обезчувствяването е следствие от стесняването на усещанията за личните ценности на другия човек. Да отговориш на апела на Другия, означава да си отговорен за него.

Тези констатации намират художествено приложение в произведенията на О. Токарчук: нараторката е разбиращата и лекуваща Другия психоложка и едновременно с това тази, която, поглеждайки света през неговите очи, с негова помощ разширява своята идентичност; тя е и една от пъстрилото на улични-

те барабанисти, срещата с които трансцендира идентичността ѝ. За Анушка – една от героините на писателката, странната и непозната Друга е огледало на нейния копнежен и свободолюбив Аз, персонификация на Свободния ѝ Дух, освобождение от тягостната монотонност на всекидневието, което предизвиква трансформация на личността.

Представянето на срещата с Другия в настоящото изследване през призмата на комуникативните и психологическите потребности на субекта, както и рефлексите на тези срещи върху психиката на комуникантите върху развитието и разширяването на тяхната идентичност е нещо, което до този момент не е било обект на изследване.

Перспективите за бъдещи изследвания могат да се търсят в посока на интеграцията на Другости и създаването на калейдоскопична и поливалентна идентичност както в сферата на художествената литература, така и извън нея. Тази идентичност на Единението показва, че различието не е пречка, а доказателство за принадлежност към човешкото, което винаги признава значимостта на Другия и не допуска междуличностни конфликти, благодарение на отговорността за Другия.

БЕЛЕЖКИ

1. Сянката представлява несъзнаваната част на личността, свързана с черти и нагласи – положителни или отрицателни, които Съзнаваният Аз отхвърля или игнорира. Осъзнатото приемане на Сянката повишава позитивната енергия.
2. Персоната е свързана със социалната роля на човека, която му налагат очакванията на обществото и ранното обучение. Силният Аз има гъвкава Персона, чрез която се свързва с външния свят. Идентифицирането с определена Персона потиска психологическото развитие.
3. Индивидуация е процесът на психическо развитие на човека и осъзнатото разбиране на уникалната му психологическа реалност, което включва и сила, и ограничения. Тя води до преживяване на цялостната личност като регулиращ център на психиката.
4. Варшавски квартал на десния бряг на Висла. – Б. пр.

ЛИТЕРАТУРА

- АТАНАСОВ, С., 2010. Откриването на Америка и преоткриването на хуманизма. Предговор. В: ТОДОРОВ, Цв. *Завладяването на Америка. Въпросът за другия*. (Прев.: С. Атанасов). София: Изток-Запад, с. 7 – 22.
- КРЕЙПО, Р., 2000. *Културна антропология*. (Прев.: А. Николова, Д. Колева, К. Янакиев, Н. Георгиев). София: Лик.
- СТАМАТОВ, Р.; МИНЧЕВ, Б., 2003. *Психология на човека*. Пловдив: Хермес.
- ТОКАРЧУК, О., 2006. *Музика от много барабани*. (Прев.: С. Борисова). София: Издателство „Весела Люцканова“.
- ХОЛ, Д., 2005. *Юнгианска анализа на сънищата*. (Прев.: М. Бояджиева). Плевен: Лега Артис.

ЮНГ, К.-Г., 1993. *Избрано*. Книга Втора. (Прев.: М. Бояджиева). Плевен: Издателство ЕА.

REFERENCES

- ATANASOV, S., 2010. Otkrivaneto na Amerika i preotkrivaneto na humanizma. Predgovor. V: TODOROV, Ts. *Zavladyaneto na Amerika. Vaprosat za drugia*. (Prev.: S. Atanasov). Sofia: Iztok-Zapad, pp. 7 – 22.
- KREIPO, R., 2000. *Kulturna antropologia*. (Prev.: A. Nikolova, D. Koleva, K. Yanakiev, N. Georgiev). Sofia: Lik.
- HOL, J., 2005. *Yungianska analiza na sanishtata*. (Prev.: M. Boyadzhieva). Pleven: Lege Artis.
- YUNG, K.-G., 2005. *Yungianska analiza na sanishtata*. (Prev.: M. Boyadzhieva). Pleven: Lege Artis.
- STAMATOV, R.; MINCHEV, B., 2003. *Psihologia na choveka*. Plovdiv: Hermes.
- TOKARCHUK, O., 2006. *Muzika ot mnogo barabani*. (Prev: S. Borisova). Sofia: Izdatelstvo „Vesela Lyutskanova“.
- PAJDZIŃSKA, A., 2003. Struktura semantyczna predykatu mówić. In: BARTMIŃSKI, J.; NOWOSAD BAKALARCZYK, M. (Eds.). *Współczesna polszczyzna 6. Wybór opracowań. Części mowy*, pp. 157 – 161. Lublin: WUMCS.
- TISCHER, J., 2017a. *Inny. Eseje o spotkaniu*. Kraków: Znak.
- TISCHER, J., 2017b. *Krótki przewodnik po życiu*. Kraków: Znak.
- TOKARCZUK, O., 2019. *Bieguni*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

COMMUNICATIVE AND PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVES ON THE ENCOUNTER WITH THE OTHER IN THE WORKS OF OLGA TOKARCZUK

Abstract: *The aim of this study is to highlight the cohesion between the communicative and psychological resources of the subject and their chiaroscuros, which play a leading role in encounters with the Other in selected works by Olga Tokarczuk. The methods used include: the cognitive-psychological method, the comparative method, and the analytical-prognostic approach. The findings of the study are as follows: A fundamental condition for successful communication and understanding with the Other is the perception of communication not as a personal possession but as a universal asset. Fruitful communication with the Other depends on the level of self-awareness of the subject. The psychic spaces of the communicants are compatible due to the awareness of the relativity of one's own Self and the Self of the Other. Communication with the Other is always a trial, as discourse is the only means through which the Other can express their desire-and as such, it is never self-evident. The presence of the Other transcends language and conveys the deepest ethical experience. The one who empathizes with the story of the Other transforms themselves and becomes the Other. The Other is a value that offers us a strategy for our own self-improvement. The encounter with non-standard Otherness expands our identity, transcends it, and urges us to reconsider our mutual relations.*

Keywords: *communication; psychology; the Other; encounter; transcendence*

Assoc. Prof. Dimitrina Hamze, PhD

ORCID 0000-0002-3318-5254

Paisii Hilendarsky University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: hamzed@uni-plovdiv.bg